

La fonamentació ortològica de Fabra i les aplicacions de Coromines

JOAN JULIÀ-MUNÉ
Laboratori de Fonètica Aplicada Pere Barnils
Universitat de Lleida

Sempre que hom ha d'escriure una llengua amb les lletres d'una altra, pot fer curt, perquè [hi ha sons en la nostra llengua per als quals l'altra no té lletres, i algunes lletres poden deixar-se de banda perquè] representen sons en aquesta altra que no es troben en la nostra. [...] jo també he escrit un alfabet per a nosaltres els islandesos a fi de facilitar la lectura i l'escriptura dels nostres textos, com ara lleis, genealogies, escrits religiosos, [...]. He utilitzat totes les lletres llatines que em semblava que corresponien a la nostra llengua i que es podien pronunciar bé, així com d'altres que em feien falta, i he deixat les que no convenien als sons de la nostra llengua.

First Grammatical Treatise (anònim islandès, segle XII)¹

1. INTRODUCCIÓ

Com es pot deduir dels mots de l'anomenat *Primer Gramàtic*, les dificultats per representar gràficament els sons de la parla vénen de lluny al nostre continent. Nou segles enrere, entre les boires nòrdiques de l'illa més preuada pels víkings, un monjo degué fer provatures amb els seus òrgans articuladoris mentre intentava reflectir en un pergamí els sons més significatius de la llengua que parlava, l'islandès. L'objectiu era tan sols resultar útil a la seva comunitat tot partint d'aquells sons i servint-se de les grafies apreses d'un altre idioma, el llatí. Aquella tasca, tan curosa com innovadora, hagué d'esperar que la lingüística historico-comparativa del segle XIX la tragués de l'oblit per ser valorada adequadament, alhora que se'n convertia l'autor en el precursor de la gramàtica moderna en general

1. *First Grammatical Treatise*, traducció de Joan Julià-Muné a partir de la 2a ed. d'Einar Haugen (1972 [1950], p. 13).

i de l'ortografia i la teoria fonològica en particular. El seu fou un intent lloable, prou reeixit, de conjuminar l'expressió oral, entesa com a *physis*, amb la grafia, especialment l'ortografia, que és *tekhné*, un art o una tècnica que s'ha propiciat o establert —i fins i tot prescrit— per a la comunitat lingüística. Al capdavant, doncs, aquest fou el primer pas —no oblidem que la neogramàtica germànica² s'inspira en la viking. I tots plegats, víquings i germànics, mestres i deixebles, des de Jespersen i Meyer-Lübke fins al suís Jud i el francès Grammont, entre d'altres, formaran el mestratge de què gaudiran els més eminents lingüistes catalans del segle xx i, és clar, de tots els temps: Pompeu Fabra i Joan Coromines.

Tanmateix, és obligat obrir un brevíssim parèntesi abans d'entrar en matèria. Quan Fabra era a Bilbao i redactava la seva gran gramàtica descriptiva —la de 1912—, i Coromines era un marrec de tres anys, apareixia el 1908 a Alemanya en català, revisat per Antoni M. Alcover, el *Manual de fonètica catalana*, tot un pioner. Era obra del catalanòfil Bernhard Schädel, un jove professor prussià de la Universitat de Halle an der Saale. Aprofito, doncs, l'avinentesa per retre homenatge en el seu primer centenari a aquest ambiciós treball, que llavors es considerava, massa optimísticament, un suport indispensable per als col·laboradors de l'obra del diccionari del filòleg mallorquí. Si bé es tractà d'una aportació prou digna, fet i debatut, aquest primer manual tingué una escassa repercussió en el desenvolupament de la lingüística catalana. Per aquest motiu l'hauríem de considerar deslligat de la línia que ha marcat la trajectòria de la nostra ciència.

Però l'objectiu, ara i aquí, no és tant tractar de fonètica descriptiva sinó sobretot de l'aportació a la fonètica normativa dels nostres autors, Fabra i Coromines. És per això que cal començar precisant dos conceptes bàsics que massa sovint han estat utilitzats com a termes quasi sinònims. Es tracta de l'*ortoèpia* i l'*ortologia*, sobre la delimitació o definició dels quals ja vam dir la nostra, tant Pradilla (2001) com jo mateix (2003, 2005) amb arguments força coincidents. De fet, es consideren sinònims del tot si ens atenim a les decebedores definicions de la darrera edició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans [IEC] (2007): *ortoèpia* remet a *ortologia*, que queda definida en una doble accepció: «1. branca de la gramàtica normativa que estableix la forma correcta d'expressió, especialment en la llengua parlada. 2. Manera correcta d'expressar-se, en especial oralment». Com podem veure, no s'hi fa referència a l'emissió dels sons de la parla, és a dir, a la pronúncia o pronunciació, aspecte que sí que recull el *Gran diccionari de la llengua catalana* de l'Enciclopèdia (1998), amb el mateix tipus de

2. És molt probable que Pompeu Fabra s'assabentés del fet, o almenys acabés de convèncer-se'n, amb la lectura del seu assaig lingüístic preferit, escrit pel professor de la Universitat de Copenhaguen Otto Jespersen (1912, p. 22), en què explica que la coneguda universalment com a llei de Grimm, des de 1822, fou de fet formulada uns anys abans pel lingüista danès Rasmus Rask.

remissió i que defineix com la «Pronunciació correcta d'una llengua determinada». Fins i tot la primera edició del Labèrnia (1839-1840), concretament en el volum II (1840), presenta l'*ortologia* com l'«Art de pronunciar correctament». Com veiem, el concepte de *pronúncia dels sons de la parla* s'inclou en el terme més innovador, *ortoèpia*, probablement pres del francès *orthoépie*.

2. EL CORPUS ORTOÈPIC VS. EL DESPLEGAMENT ORTOLÒGIC

L'*ortoèpia* és una ciència fonètica emmarcada en la *gramàtica normativa* estricta, que té per objectiu elaborar les disposicions prescriptives per a la correcta pronunciació dels segments i suprasegments d'una llengua. Així, trobaríem una mostra d'intervenció ortoèpica per antonomàsia en l'obra que la consagrà, el *Pigmalió* de George Bernard Shaw. Per la seva banda, l'*ortologia* establiria la forma correcta i adequada d'expressar-se oralment, i es consolida en el procés d'estandardització d'una comunitat de parla. Conseqüentment, constitueix la pronúncia estàndard o normalitzada de la llengua. Es tracta, doncs, de les dues cares de la mateixa moneda.

Ni Fabra ni Coromines, com sabem, elaboraren cap treball específic sobre ortoèpia catalana. Fabra tenia com a pilar bàsic de la codificació la fixació de l'escrit, naturalment sense descuidar l'oral. Així, doncs, tant els indicis implícits com les indicacions explícites de Fabra respecte a l'ortoèpia del català passaven pel filtratge ortogràfic. D'altra banda, tenint en compte que ens movem en el terreny de la gramàtica normativa, cal tenir present quins treballs es poden considerar normatius. Ben mirat, no n'hi ha cap que s'hi pugui considerar plenament, perquè fins i tot els que s'hi acosten més —i que s'hi han tingut, per normatius— no foren aprovats expressament com a tals per l'autoritat competent, és a dir, per l'Institut d'Estudis Catalans.

Com es pot veure al quadre 1, el recorregut de la fonamentació ortològica parteix de Fabra, passant per Marvà —una mena d'alter ego fabrià—, fins a arribar a Coromines i més recentment a l'IEC (1990, 2002). El traç continu gruixut encercla les obres normatives més emblemàtiques de Fabra, com el *Diccionari ortogràfic* de 1917 —amb les tres edicions que el seguiren, especialment la segona, de 1923— i la *Gramàtica catalana* de 1918 —i sis edicions més, especialment la cinquena, tot i que ens hi solem referir amb la darrera, de 1933, que encara és la normativa per excel·lència. I en línia discontinua gruixuda hi figuren les paranormatives *Converses filològiques*, que tot seguit comentem breument. Fins molt recentment —2010, en què aparegué el volum 7 de les *Obres completes* de Pompeu Fabra— l'edició més segura devia ser la revisada per Fabra mateix (ed. Regina, 1924), que comprenia la major part de les *Converses* publicades durant el bienni 1919-1920. Basant-nos en les edicions disponibles de vegades ens quedaven dubtes difícils de resoldre. En

aquest sentit no es pot obviar el fet que en el darrer paràgraf de la conversa filològica 53 de l'edició de Pey hi figurés «regla ortoèpica», detall que sens dubte omplia de satisfacció l'interessat en ortoèpia. Tanmateix, era un goig efímer, perquè en contrastar-la amb la corresponent de l'edició de Rafel (núm. 337, 1984, p. 324) hi trobàvem «regla ortogràfica», sense que s'oferís al desencisat lector cap anotació referent a la discrepància en l'aparell crític. Sortosament, a l'esmentat darrer volum de les *Obres completes* de Fabra s'ha resolt restituint «regla ortoèpica» (Fabra, 2010, p. 430).

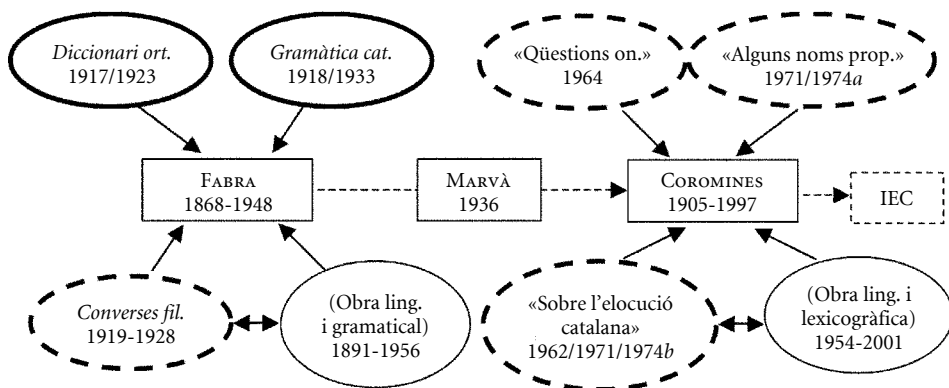
Tornant al quadre, el traç continu fi comprèn la resta de treballs lingüístics —coneguts com a científics o erudits— i els gramaticals, especialment el que ens interessa més per als nostres propòsits: la *Grammaire catalane* de 1941, per la seva detallada i didàctica exposició de la relació fonema-grafia de cara als aprenents francesos de català com a L2 o llengua forana. Cal suposar que ens hauria estat tant o més útil la desapareguda, per ara, *Catalan grammar*. És evident que en tot ensenyament de L2 el model oral que es procura transmetre és l'estàndard propi de la comunitat parlant nativa, que comprèn, és clar, les regles ortoèpiques, implícitament o explícitament.³

Pel que fa a Coromines, l'aportació ortoèpica és molt reduïda en comparació amb la seva gegantina obra lexicogràfica, tot i que són nombroses les referències ortoèpiques que figuren als diccionaris corominesians i als seus treballs de fonètica històrica, des d'on formula interessants lleis fonètiques. En el seu cas, doncs, ens centrarem en treballs més aviat destinats a tractar la bona pronúncia en general i la dels topònims en particular. En altres mots, en Coromines hi veiem una mena d'aplicació dels fonaments fabrians a l'ortoèpia toponímica i a la bona dicció —en mots seus: «natural, genuïna i distingida»— de la llengua estàndard que haurien de dominar els professionals de l'escena, directament, i dels mitjans orals, indirectament, com no podia ser d'una altra manera. Tampoc en el cas de Coromines, en plena dictadura franquista, no es podia disposar ni d'escola ni de mitjans audiovisuals normalitzats, atès que la llengua que hi predominava no era la catalana.

Respecte a l'aportació corominesiana, doncs, ens hem de remetre a tres articles —encerclats, com les *Converses* fabrianes, amb un traç gruixut discontinu. Aquests són «Qüestions onomàstiques» de 1964, publicat a la revista *Serra d'Or* en el número commemoratiu del cinquantenari de la Mancomunitat; el relatiu a l'ortoèpia dels noms propis, que aparegué a *Lleures i converses d'un filòleg* (1971), i el més conegut, que versa sobre elocució i data de 1962 —publicat de fet l'any següent— i que fou reproduït, lleument ampliat, també a *Lleures...* Cal afegir-hi, a més, les nombroses referències dels seus diccionaris, com hem dit abans, i de bona part de la seva producció lingüística —en traç fi continu—, especialment el

3. D'aquesta manera es va afaïçonant el model ortològic, que en el cas català ha resseguit Albert Rossich (2006) des dels orígens fins a enllaçar amb Fabra.

treball relatiu a les noves lleis fonètiques que proposa el 1953 a *Estudis Romànics*, seguint la petja de Fabra a la *Revue Hispanique* de principis de segle.

QUADRE 1. Les fonts bàsiques de l'ortoèpia fabriana i corominesiana.

3. ELS FONAMENTS DEL CORPUS I EL PROCÉS D'IMPLEMENTACIÓ DOCTRINAL

Vegem ara, amb l'ajut de la taula 1, primer molt breument, com es fonamenta el corpus ortoèpic fabrià en el marc de la seva producció global i, tot seguit, observarem més detalladament, amb algunes mostres segmentals i suprasegmentals a partir d'aquest corpus, com considera Fabra que s'hauria de pronunciar el català, i com intenta difondre la norma, encara que sigui generalment per mitjà de l'ortografia.⁴

Des de l'època de *L'Avenç* Fabra s'havia proposat de dur a terme la reforma lingüística en els quatre àmbits bàsics: fonètic, ortogràfic, gramatical i lèxic, com ens assenya Joan Solà (1987, p. 51-125) i amb més detall a Ginebra i Solà (2007, p. 133-219), que s'afegeixen als treballs específics sobre el tema que tractem: Castellanos (1990, 2004) i Riutort (2000). Ja des de la primera gramàtica (1891), però especialment a la de 1912, Fabra dedica una extensió considerable a la descripció fonètica i a les normes de pronúncia, com ara les relatives a males accentuacions i falsos diftongs (tipus *estúdia*). Tanmateix, és al *Diccionari ortogràfic* (1917) —i en bona mesura semiortoèpic,⁵ malgrat haver d'espigolar entre normes ortogràfiques— on sistemàticament indica, de manera especial, la pronunciació correcta

4. Mila Segarra (2008) n'ha destacat raonadament els treballs més rellevants que constitueixen els fonaments ortogràfics de la codificació del català.

5. Avui ja disposem d'una versió actualitzada per al valencià (AVL, 2006) i, amb més informació fonètica —en transcripció completa—, per al català central (Bruguera, 2004).

respecte al contacte de vocals i consonants —*fixació* ($x = ks, i-\acute{o}$)—, així com respecte a l'accentuació de cultismes —*tetràedre* ($\acute{a}-e$) vs. *tetraèdric* ($a-\acute{e}$)—, i a la *Gramàtica catalana* de 1918, de manera més completa. Posteriorment, encara hi torna, ara amb més profusió d'exemples per al públic francòfon, a la *Grammaire* de 1941, com ja he esmentat. Reitero la importància d'aquesta gramàtica, sovint obviada a l'hora d'establir els fonaments de l'ortoèpia fabriana. Tanmateix, és a les *Converses filològiques* on més explícitament insisteix per difondre la proposta. Vegem, doncs, un parell de mostres del pensament ortoèpic fabrià a partir del corpus de desplaçament ortològic, concretament de la conversa del 10 de juny de 1923 (núm. 56 de l'ed. de Pey i 389 de l'ed. de Rafel, 1984, p. 364, per la qual cito):

Avui, gràcies a tenir fixada l'ortografia, podem començar ja a ocupar-nos d'ortoèpia. No és potser encara l'hora, mentre no disposem de l'escola, d'intentar el restabliment de la *v*, però hauríem ja de preocupar-nos resolutament de restablir els sons *tj*, *bbl*, *ggl*, *mt* (en mots com *viatjar*, *poble*, *regla*, *redemptor*), de corregir la pronunciació dels mots que pronunciem amb *s* en lloc de *z*, o viceversa, de combatre l'ensordiment de certes consonants en els enllaços (*els astres*: pron. *el-zas-tres*, no *el-sas-tres*), de corregir la pronunciació defectuosa de moltes combinacions vocàliques. No ens atrevim, però, a dir de restablir la *l* doble mentre hi hagi qui escriu *celebrar*, *el·lecció*, *rel·ligió*...

També és en el corpus de les *Converses* on estableix que la pronúncia dels cultismes es basa en l'ortografia i aquesta en l'etimologia llatina (núm. 52, ed. Pey, 1954, p. 69-70):

[...] en els mots presos del llatí literari no és la pronúncia actual, sovint defectuosa, que s'ha tingut en compte per a fixar l'ortografia de la *s*, sinó la grafia llatina, i que a la grafia així fixada, que és la bona, cal sotmetre la pronunciació: no s'ha d'escriure *exclusiu* perquè pronunciem *exclusiu*, sinó escriure *exclusiu* perquè aquest mot és el llatí *exclusivum*; i llavors, pronunciar aquest mot amb *s* i no *ss*, ço és, corregir-ne la pronunciació.

Un cop més: menys regles (que sovint les copsem mal formulades) i més consultes a un bon diccionari ortogràfic. I sobretot no oblidar que les grafies que hi figuren no han estat establertes a la balalà i, encara, que, en tot cas, són avui les úniques bones.

Tot seguit comentaré alguns aspectes de l'exposició de l'ortoèpia fabriana que es pot extreure de manera completa i sistemàtica de la gramàtica normativa del 1918 (7a ed., 1933), malgrat que el contingut ortografoèpic estigui recollit sota una aparentment anodina «Introducció», així com de la *Grammaire catalane* (1a ed., 1941), ara ja amb un capítol 1 titulat «Prononciation».⁶

6. Vegeu-ne l'estudi que en fan Lloret i Ramos (2006a) al volum 2 de les *Obres completes* de Fabra.

TAULA 1
Els fonaments ortològics de Fabra en el marc de la seva producció global

Cronologia (1868-1948)	Fonètica descriptiva (diacrònica i sincrònica)	Codificació fonètica (ortoèpia)	Didàctica ortografoèpica (català com a L2)	Desplegament ortològic (ortologia)
1880-1890 Desvetllament i rebel·lia (glotofília)	Escriu la primera gramàtica: <i>Ensayo...</i> (1891)	Interès per la llengua oral com a base gramatical	Afiçió pel francès, anglès, italià i llatí («S'ha de capgirar l'ensenyament de L2»)	
1890-1893 Campanya de L'Avenç (formació i activisme iniciàtic)	1892: Article programàtic a <i>La Vanguardia</i> sobre la reforma lingüística	Reforma lingüística i ortogràfica (amb Casas-Carbó, Massó i Torrents)	1893: (E. Arnau, pseudònim de Fabra) Article a <i>L'Avenç</i> (ensenyament del francès a l'escola secundària)	
1893-1902 (formació intensa)	(Predomini de la intuïció lingüística) — Article científic de fonologia catalana (RH, 1897) — «Segona gramàtica: <i>Contribució...</i> (1898)		1900: (E. Arnau) Article a <i>Catalonia</i> (el programa oficial de francès a l'escola secundària)	
1902-1912 Exili professional voluntari (consolidació lingüística: historicocomparatista i neogramatical)	— Article sobre / palatal (BDLC, 1903) — Article sobre els fonemes /e, ε/ del català: «lleï Fabra» (RH, 1906) — Recensió d'obres cabdals de lingüística romànica (RH, 1907a) — Comunicació (PCILC, 1908)	Article sobre el català literari (AIEC, 1907b/1980)	Gramàtica de la llengua catalana (descriptiva) (1912)	

TAULA 1 (Continuació)
Els fonaments ortològics de Fabra en el marc de la seva producció global

Cronologia (1868-1948)	Fonètica descriptiva (diacrònica i sincrònica)	Codificació fonètica (ortoèpia)	Didàctica ortografòpica (català com a L2)	Desplegament ortològic (ortologia)
1912-1923/1924 Plena	Article sobre el parlar de Barcelona (BDC, 1913, 1914)	— <i>Diccionari ortogràfic</i> (1917; 1923, 2a ed.; 1931; 1937) — <i>Gramàtica catalana</i> (normativa) (1918; 1933, 7a ed.)		— <i>Converses filològiques</i> (1919-1920) [ed. Reginal] (ed. Pey, [1954-1956]; ed. Rafel, [1983-1984]; 2010) — <i>Converses filològiques</i> (1922-1924) (ed. Pey, [1954-1956]; ed. Rafel, [1983-1984]; 2010)
1912-1939 Institucionalització		— <i>Diccionari ortogràfic abreujat</i> (1926; 1937, 3a ed.)	— <i>Abrégé...</i> (1928) — <i>Compendio...</i> (1929)	— <i>Converses filològiques</i> (1925-1928) (ed. Pey, [1954-1956]; 2010)
1931-1939 Intermitent (II República, Estatut, UAB, Fets d'Octubre de 1934, Guerra Civil, maig de 1937)	— Cursos orals (2006) — Conferència del 2 de setembre de 1935 (1998)	<i>Gramàtica catalana</i> (1933, 7a ed.)	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;"> MARVÀ, <i>Prosòdia</i>, 1936 </div>	— Cursos orals (2006)
1939-1948/1956 Díaspore de l'exili forçat (consolidació de la formació estructuralista)	<i>Gramàtica catalana</i> (pòstuma, 1956; 2007, 19a ed.)		— <i>Grammaire...</i> (1941) [<i>Catalan Grammar</i> Ø]	<i>Gramàtica catalana</i> (pòstuma, 1956; 2007, 19a ed.)

NOTA: El grau d'intensitat de l'ombrejat correspon a la rellevància de l'obra per a l'objectiu assenyalat

4. MOSTRARI D'ORTOÈPIA FABRIANA

A les taules següents s'intentarà sintetitzar alguns aspectes segmentals relatius als fonemes vocàlics —tònics i àtons— (taula 2) i consonàntics —sibilants alveolars— (taula 3), així com l'aspecte suprasegmental més rellevant que Fabra tracta en les obres esmentades: els enllaços fònics, altrament coneguts com a «liaisons» en relació amb alguns destinataris (taula 4). En gris hi ressalto els aspectes més rellevants (taula 2) alhora que ens permetrà relacionar més fàcilment el tret assenyalat amb l'exemplificació corresponent (taula 4).

4.1. Nivell segmental: vocals

TAULA 2

Observacions sobre la pronunciació de les vocals en síl·labes accentuades i no accentuades

Font	Grafia	Pronúncia	Exemplificacions
<i>Síl·labes fortes o accentuades</i>			
<i>Gramàtica catalana</i> 1918, 1933 (7a ed.) p. 17	a	[a]	pas, clar, flaire, mà, cau
	e	[ɛ]	cel, govern, terra, peu, tendre, perd
		[e]	fet, primer, neu, sega, pedra, pell, madeixa
		llatí ē, ĩ [ɛ] (<i>Barcelona</i>) [e] (<i>p. occ., val.</i>) [ə] (<i>p. balears</i>)	ple, pebre, sec, seda, veta, negre, enveja, cep, cera, pera, tres, estret, dret, net, vermell, abella // <i>Diminutius</i> : -et, <i>infinutius</i> : -er, <i>derivats</i> : -eda, -esa
		[e] (<i>parlars nord-or.</i>)	-ència
	o	[ɔ]	or, cosa, prova, nostre, gros, poble, no
[o]		pou, jove, genoll, gota, forca, llop	
<i>Síl·labes febles o no accentuades (Barcelona)</i>			
<i>Gramàtica catalana</i> 1918, 1933 (7a ed.) p. 17	a	<i>a feble</i> [ə] (AFI)	passet, claror, flairós, poma, dona <i>Són homòfons</i> :
	e	<i>e feble</i> (<i>Excepcions</i> : en contacte amb una <i>a</i> , feble o forta) [e]	teulada (<teula) - taulada (<taula) peuet (<peu) - Pauet (<Pau) crear, creació, teatre, pàncreas, aeriforme
p. 18	o	[u] (<i>Excepcions</i> : pronúncia del diftong feble <i>ou</i> , amb una <i>o</i> semblant a la pronúncia de <i>a feble</i>) [əw]	rodó, content, poder <i>Són homòfons</i> : podia (<i>imperfet</i> poder) - podia (<i>imperfet</i> pudir); ollada (<olla) - ullada (<ull) // plourà, roureda

TAULA 2 (Continuació)
Observacions sobre la pronunciació de les vocals en síl·labes accentuades i no accentuades

Font	Grafia	Pronúncia	Exemplificacions
	i + V	[i.V] (Excepcions: el diftong decreixent u) [iw]	viuré
	C (exc. g, q) u + V	[u.V] (Excepcions: el diftong decreixent ui) [uj]	cuiram
	ió posttòniques ia, ie pretòniques ia, ie	Diftongs creixents («La pronunciació [jV] monosil·làbica de les dues vocals contigües és tolerable, però en poesia convindria d'adoptar exclusivament la pronunciació disil·làbica»)	ac ció grà cia, grà cies so cie tat
	'V + i; oi, ui V + ï: oi, uï	Manlleus llatins i grecs: ['Vj > V.i] (alternança: diftong-hiat)	heroic - he ro 'i ci tat helicoide - he li co i da fluid - flu i de sa

4.2. Nivell segmental: consonants

TAULA 3
Observacions sobre la pronunciació de les consonants sibilants alveolars

Font	Grafia	Pronúncia	Exemplificacions
«Consonants inicials de síl·laba»			
<i>Gramàtica catalana</i> 1918, 1933 (7a ed.) p. 20	s-, -Cs-	[s]	savi, sucre, dansa, premsa, molsa Excepcions: [z] enfonsar (derivat de fons), endinsar (de dins); en el prefix trans- (transacció, intransigent) //
«CAL evitar aquesta pronunciació errònia del dígraf ss i de la s intervocàlica..., llevat dels mots com antesala... esmentats»	-ss-		passar, tassa, vessar, missa, possessió, demanadissa ALERTA! impressió, dissolut, premissa...

TAULA 3 (Continuació)
 Observacions sobre la pronunciació de les consonants sibilants alveolars

Font	Grafia	Pronúncia	Exemplificacions
	-s-	[z]	casa, nosa, rosella, misèria, cosina <i>Excepcions:</i> [s] darrere dels prefixos llatins: <i>ante-</i> (antesala), <i>contra-</i> (contrasegell), <i>sobre-</i> (sobresortir), <i>supra-</i> (suprasensible), <i>uni-</i> (unisexual), <i>bi-</i> (bisulfat), <i>tri-</i> (trisecció)... i grecs: <i>a</i> privatiu (asèptic), <i>anti-</i> (antisocial), <i>hipo-</i> (hiposulfit), <i>para-</i> (parasintètic), <i>mono-</i> (monosèpal), <i>di-</i> (disíllab), <i>poli-</i> (polisulfur); i en els compostos: gamosèpal, ictiosaure, fluosilícic, petrosílex ALERTA! <i>adhesió, centèsim, entusiasme...</i>
p. 21	c (+e/i)	[s]	cel, recent, poncem, accés, cirera, concís, succint
	ç	[s]	glaçar, lliçó, força, cançó, vençut, alçar
	z-, -Cz- (mots d'origen grec)	[z]	zel, zero; alzina, colze, onze, donzella, catorze, esmorzar // rizòfag, paleozoic, bizantí, piezòmetre
p. 21 «CAL evitar curiosament de pronunciar s sorda la z d'un gran nombre d'hel·lenismes»	z	[z]	zona, topazi, trapezi, amazona
<i>«Consonants finals de síl·laba»</i>			
p. 24	s, ç	[s]final / C sorda	pas, braç, festa, fosc, esfullar
		[z]C sonora	esma, desvetllar, atroçment
[Inici i final de síl·laba] p. 21 i p. 24 «Mots presos del llatí i del grec»	V(exc. i).x- VxC/Ø	(cs) (PF) [ks] (AFI)	axioma, òxid, complexió, asfíxia, sintaxi // text, èxtasi, explosió, convex, prolix, esfinx, índex
	Prefix ex- Nexe exh-	(gz) (PF) [gz] (AFI)	examen, exemple, exordi, inexorable // exhalar, exhumar, inexhaurible

4.3. Nivell suprasegmental: enllaços fònics

TAULA 4
Observacions sobre la pronunciació dels enllaços fònics o «liaisons»

Font	Grafia	Pronúncia	Exemplificacions
		« <i>Quan dos mots contigus...</i> »	
Gramàtica catalana 1918, 1933 (7a ed.) p. 26	-c, g, t, d, p, b > -c, t, p + voc. -tx (tx, ig, g), -x pal. (ix, x), -ts (ts, ds), -s (s, ç), -f «... canvia en el so sonor corresponent» -x (cs) > gz	-C [-son., ocl.] # V-/h- > -C -C [-son., fric.] # V-/h- > -C [+son.]	mig [mitx] mig any [mitjany] peix i carn [pegicarn] tots ells [totzells] tres homes [trezomes] lluç i congre [lluzicongre]
		Pronunciació: «liaisons»	
	NOTA: Observem-hi la simbologia <i>ad hoc</i> de què se serveix Fabra d'acord amb els destinataris de parla francesa: [ç] per /s/, [ou] per /u/, ch /ʃ/. [v] per /v/ (no betacisme generalitzat)		
Grammaire catalane 1941 p. 22-23	-c, g, t, d, p, b > -c, t, p -tx (tx, ig, g), -x pal. (ix, x), -ts (ts, ds), -s (s, ç), -f > tj, j, tz, z, v -x (cs) > gz l(t), n(t) Ce.a > Ca Co.e > Co Ca.i > Cai	[Ensonoriment final i enllaç estàtic] -C [-son., ocl.] # V-/h- > -C [Sensibilització consonàntica] -C [nas.] # V > -C [nas.].C[ocl.]V -C [-son., fric.] # V-/h- > -C [+son.] [Contactes vocàlics] V > Ø / C—V V > Ø / ·V—C V.V > Vv	set oques [çè-tò-kæç] fred i calor [frè-ti-kəlò] llarg i prim [lar-ki-prim]; carn i peix [car-ni-pèch] alt i prim [a-li-prim] vint o trenta [vi-nò-trèn-tə]; però blanc i negre [blan-ki-nègrə], sang espessa [çan-kæç-pèçə] <i>Observem:</i> Sant Andreu [çan-tən-diréou], vint homes [vintò-məç] caç i guix [kal-zi-gich] veig un núvol [vèd-djoun-nou-voul] quinze anys [kin-zapç], no el conec [nòl-kou-nèk], jo i tu [jòl-tou], la idea [lòl-dè-ə]

<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;"> <p><i>Tractament del català com a L2</i></p> </div>	<p><i>[Assimilació de sonoritat]</i> -C [-son.] # C [+son.] > -C [+son.] [p], [t], [k], [f], [ç], [ch] > [b], [d], [g], [v], [z], [j]</p> <p><i>[Espirantització]</i> -V/-C [+son., -ocl.] # C [+son., +ocl.] > C [+esp.] [b], [d], [g] > [b̥], [d̥], [g̥]</p>	<p>dos mots [dóz-móiç] cap bou [kab-bòou]</p> <p>quatre dits [kwatra-dítç] dos dits [dóz-dítç] «(Cp. seda [çèðə], esdevenir [əzdəvəni])»</p>
--	--	--

4.4. El tractament ortoepològic en relació amb l'onomàstica

En aquest apartat veurem com Fabra mostrà els seus dots didàctics mitjançant el tractament ortografoèpic que donà a la toponímia forana i els intents de difusió ortològica, sobretot a través de la talaia de *La Publicitat* per mitjà de les *Converses filològiques*.

TAULA 5
Mostrari de tractament ortoepològic en relació amb la toponímia forana

<i>Temes</i>	<i>Fabra (Converses filològiques, 1954-1956 [1919-1928])</i>
Cal catalanitzar els topònims estrangers?	Tetuan > *Tetuà (com <i>capità?</i>) (cf. Berlín, Dublín, Ceilan) També és el cas de Xexuan (ed. de Pey, converses: 361, 362)
Actitud provinciana en traduir onomàstica espanyola	Santo Domingo > *Sant Domènec (Antilles); cf. Saint-Etienne > *Sant Esteve; San Francisco, Buenos Aires
No s'han d'acceptar grafies estranyes al català en transcripcions alienes al llatí. Cal no traduir: <i>Ciudad Real</i> ...	*Manchúria, però noms d'estat: <i>Xile</i> o esdevingut comú: <i>xampany</i> , <i>xerès</i> . Chicago, Manchester (grafia orig.) > *Xicago, *Manxester (ed. de Pey, conversa: 364). Londres, Nàpols, Viena, Milà, Nova York; Hèlsinki > *Helsingfords, Lleida > *Lérida (ed. de Pey, conversa: 365)
La correlació so-grafia és un fet exclusiu de cada llengua. Cal mantenir els noms propis forans en transcripció llatina	El dígraf <i>sh - sha, sheric</i> , correspon al cat. <i>(i)x</i> i només així se n'afavorirà la lectura. (<i>ch</i> fr. / <i>sch</i> al. > <i>(i)x</i> ; <i>tch</i> al. > <i>tx</i>): «ni <i>Nietxe</i> ni <i>sha</i> , sinó <i>Nietzsche</i> i <i>xa</i> » (ed. de Pey, converses: 555-557)

L'ideari fabrià respecte a la toponímia el trobem expressat a la conversa 365 (1954-1956, II, ed. de Pey):

En primer lloc hi ha la qüestió àrdua de quins són els noms que hem de sotmetre a una catalanització i quins els que hem de deixar intactes. Tothom està d'acord a escriure *Nàpols*, *Londres*, *Viena* (catalanitzats); suposem que tothom està d'acord a escriure *Reims*, *Oporto*, *York* (intactes); però hi ha molts noms en què hom vacilla entre la forma intacta i una forma més o menys catalanitzada; sobretot es troben en aquest cas els noms compostos en què un dels elements és un adjectiu o un nom comú, per exemple, *New-York*, *Buenos-Aires*. En tot cas cal no caure en l'error de respectar com a originals les adaptacions castelleses: podem dubtar entre *Milà* i *Milano*, però no entre *Milà* i *Milán*; podem dubtar entre *Nova-York* i *New-York*, però no entre *Nova-York* i *Nueva-York*.

[...] hi ha un altra qüestió, en alguns casos: la de saber la veritable forma del nom en la llengua originària. Així *Helsingfords* és el nom suec, no el nom finlandès (que és *Hèlsinki*) de la capital de Finlàndia. El senyor [Delfi] Dalmau condemna amb raó l'adopció d'aquell nom: però, ¿qui del Pirineu enllà, no escriu *Lérida* en lloc de *Lleida*?

I nosaltres hi podríem afegir que avui aquestes dues grafies del topònim *Lleida* comparteixen vigència si ens atenim a les adaptacions foranes: [láí lí tà] (en xinès mandarí nord-oriental) parteix de *Lérída* i [ˈlɪdə] (en l'anglès sentit a Califòrnia) ho faria de *Lleida*, per fer referència, tan sols, a les llengües més parlades del planeta.

5. LES APLICACIONS DE COROMINES: ENTRE L'ELOCUCIÓ ONOMÀSTICA I EL BON DIR DE LA LLENGUA NACIONAL

En una carta a Josep Pla, datada el 12 de juny de 1961, Coromines es declara lector empredreït de Fabra, les obres del qual considera el seu breviarí d'ençà que tenia quinze anys, és a dir, des del 1920 (Gulsoy, 2008, p. 79). I en una altra missiva anterior, aquesta adreçada al seu mentor ortoèpic Joan Sales, el 5 d'octubre de 1958, Coromines li havia donat resposta extensa i detallada respecte a la petició de Sales que Coromines escrivís «una gramàtica del català corrent» i així es poguessin superar diverses qüestions de llengua, més enllà de les estrictament gramaticals. L'exposició de Coromines de la relació fonema-grafia estructural, que ens recorda l'inici de *First Grammatical Treatise* («El primer tractat gramatical») citat al començament d'aquest escrit, i sobre la variació diatòpica constitueix una mostra clara del seu ideari ortografoèpic (Coromines i Sales, 2004 [Coromines, 5 octubre 1958], p. 179-180):

Ara bé com que català i castellà han d'expressar aquest nombre diferent de sons per mitjà del mateix nombre de lletres heretades del llatí, que no són en total més que 24 (mentre que els nostres sons són 31), salta als ulls que el català, per compensar aquest dèficit de l'alfabet llatí, ha de recórrer indefugiblement a complicacions ortogràfiques que el castellà no necessita (per exemple el complicat sistema de *s*, *ss* i *z*).

I la segona raó és que nosaltres tenim un sistema de dialectes diferenciat, sobretot en qüestions de pronunciació, i aquests dialectes ens imposen encara moltes altres complicacions ortogràfiques inevitables: el català occidental ens obliga a distingir entre *a* i *e* àtones i entre *o* i *u* àtones, distinció que en català oriental seria innecessària; el valencià ens imposa la *r* final muda i d'altres coses; el balear ens força a conservar la *t* i la *p* finals mudes darrere nasal (que sense balears i valencians podríem suprimir), la distinció entre *o* i *u* àtones, la conservació de la *ll* en un bon nombre de casos almenys (a Mallorca he sentit pronunciar «popularment» *collegi*, *collocar*, etc.); el tarragoní ens imposa el respecte de la *v*, que els barcelonins podríem abolir; el català oriental és causa d'altres ensepegalls ortogràfics (la mudesa de la *i* davant *x*, que en català occidental i valencià es pronuncia; el fet que *bl*, *pl*, *cl* unes vegades sonen dobles, d'altres senzilles, cosa que no passa en valencià, com aquest no distingeix tampoc entre *j* i *tj*, que nosaltres sí que ho distingim).

5.1. *La bona elocució catalana*

Precisament, la relació amb Sales motivà la primera versió del treball «Sobre l'elocució catalana», publicada en homenatge a un bon orador admirat per Coromines: aparegué el 1963, si bé amb data de l'any anterior, a la *Miscel·lània Carles Cardó*, que reproduiria, lleument ampliada, a la primera edició de *Lleures...* el 1971.

Considera que les característiques de l'elocució dramàtica, la declamació i l'oratória catalanes —també inherents a un bon conferenciant— haurien de ser:

1. NATURAL / no afectada: fe[dʒ]e; po[b:]le, re[g:]la; v[ə]ritat; cu[rt]; ce[ʎ]a; po[t], te[m].

2. DISTINGIDA / no vulgar (excepte si ho exigeix la situació): *treballar, tabé, vòs venir; un atre, nosatros, nosatres, naltres; tot dos, sats, etzistir, imprenta, semana* (per se[m:]ana).

3. GENUÏNA / ni acastellanada ni estrangera («intransigentment catalana»). Cal evitar: la desvelarització de *l*, emprar «*l* dental, no velar» —de fet, es refereix a la necessitat d'usar el so lateral genuí català: alveolar velaritzat [ɫ], en comptes del simplement alveolar [l], propi de l'espanyol i el francès—; el ieisme, [j] per [ʎ], *a* prepalatal (esp., fr.), *e* i *o* mitjanes (esp.), vocals nasals i *r* afrancesades; j [ʒ] i z [z] «imperfectament sonores» o la «pronúncia amanerada» ca[ʒ]ent.

I insisteix que la pronúncia «recercada i purista, pròpia d'una dicció rellevada, emfàtica, poemàtica i lírica» hauria de tenir molt present:

1. V labiodental. Si no és autòctona, «és irrealitzable en la llengua familiar, i, per tant no és practicable de generalitzar-ho en la dicció recitada i teatral». En aquest punt difereix de Fabra, com hem vist.

2. X + cons. [ks]: *eksplícá, ekskuzá, eksterminá*.

3. LL en mots savis [ɫ]: *vacil·lar, il·lusió, tranquil·litat*, tot i que s'accepta la pronúncia generalitzada amb allargament de *xarel·lo, tilla, cella...*

4. Dièresi de *i* + vocal, fins en *-ió*, «amb la reserva de respectar el sil·labeig del poeta»: *unió, passió... història, gràcia, sèrie*.

5. Bandejament de:

— Pronúncies acastellanades: *plá* (desvelaritzat: *a* palatalitzada + *l* alveolar), *despatxá* per *despattxá* (Coromines indica amb una grafia reduïda i volada la poca durada i intensitat dels segments oclusius, impròpies del català).

— Vulgarismes intolerables: *mart* per *mar*, *cur* per *curt*; *vritat*, *pro*, *atre*, *semana*.

— Apitxaments: *metxe*, *viatxe*, *popple*, *arreclá*.

— Pronúncies deixades i negligents: *sa^p* per *sapp*, *faⁿ* per *fann*, *káru* amb *r* fluixa i fricativa.

5.2. Les aplicacions onomàstiques

En l'obra corominesiana caldria distingir entre l'onomàstica autòctona i la forana, atès que les tracta en treballs diferents i alhora ens facilita establir-ne les aplicacions ortoèpiques en relació amb els noms propis.

5.2.1. L'onomàstica autòctona (1964)

Coromines ens alerta sobre els tipus d'alteracions limitades a la pronúncia, al marge de l'ortografia (1964, p. 53):

Però si reflexionem que la imatge fonètica d'un mot o nom n'és en realitat la fesomia vital i veritable, de la qual la grafia no és més que un vestit artificial o tradicionalista, que en part ens tapa el cos viu del nom, compendrem que aquesta mena d'alteracions —pronúncies deturpades— no s'haurien de considerar amb menys desaprovació que les altres.

A la taula següent podem observar el desplaçament casuístic que caracteritza els articles tan sintètics com generosament exemplificats de Coromines.

TAULA 6
La transferència onomàstica autòctona (Coromines, 1964)

<i>Tipologia (Aspecte ortoèpic o zona geogràfica)</i>	<i>Casuística</i>
<i>Noms de poblacions i comarques</i>	
Accentuació	Àneu, Òdena, Vall-llobrega, Arsèguel, Salàs (*Salas de Pallars), Benicàssim, Cameles (Rosselló, *Camelàs); Aro (Baix Empordà, *Aró), Llindars (Segarra, *Llindes)
[s] ss, ç, c	Valldemossa, les Llosses (Ripollès), Flamicell
[z] s	Toses (Vall de Ribes), riu Freser
Alteracions de pronúncia r muda [o], [e] [ɔ], [ɛ]	Sóller, Segur, Begur, Castellar Sóller, Ribagorça, Alós (Valls d'Àneu); Dénia, Matadepera, Cercs Seròs, Alòs (Noguera); Portè, Malè, Nafre
Pronúncia vergonyosa amb una e castellana	Sitges, Blanes, Mieres, Vives, Balms

TAULA 6 (Continuació)
 La transferència onomàstica autòctona (Coromines, 1964)

<i>Tipologia</i> (Aspecte ortoèpic o zona geogràfica)	<i>Casuística</i>
Formes acastellanades i afrancesades de les regions bilingües (València, Rosselló)	Carcaixent (*Carcagente), Ontinyent (*Onteniente), Alacant (*Alicant), Xixona (*Jijona), Xàtiva (*Játiva); El Voló (*Le Boulou), Bula [de Terranera] (*Bouleternère), Prada [de Conflent] (*Prades, cf. Prades de les muntanyes de Siurana)
<i>Noms de muntanyes</i>	
Catalunya francesa Alta Ribagorça Cerdanya/Pallars País Valencià Mallorca	Gallinàs (*Gallines), Tretzevents (*Tresvents), Bocacerç (*Bocassés) Travessani (*Tramesane, *afr. Travessany) La Tosa (*Tossa d'Alp) / Montsent (*Montseny) Valldàngel (*Valdancha, *Verdancha), Peníscola (*Penyíscola), Uixó (*Uxó) Santanyí (*Santañ, *Santany); [Observacions ortoèpiques]: Manacor, Sóller (amb <i>r</i> muda)
<i>Noms de rius</i>	
Pronúncia alterada	Cardener (*Cardoner), Freser (*Fresser); la Tet (*el Tet), la Valira (*el Balira); Aude (pronunciat amb diftong a la catalana [ˈawðə], no a la francesa [odʰ])
<i>Cognoms</i>	A diferència dels topònims, són propietat de l'individu. El filòleg només pot assessorar
Un cop modificada la grafia, generalment acastellanada, no s'hi ha de subordinar la pronúncia Desplaçaments d'accent Tolerància en casos problemàtics	Roch (valencià o ribagorçà) > Roig, Puchades > Pujades; Tasis > Tassis, Esclasans > Esclassans Rusiñol > Russinyol, Viñas > Vinyes (convé fer el canvi de <i>s</i> > <i>ss</i> i de <i>ñ</i> > <i>ny</i>) <i>Acceptables</i> : Forteza, Chapí; Farré/Ferrer, Olivé/Oliver [cf. Muné/Moner < MOLINARIU] Ponseti > Ponsetí; Císcar > Císcar Porcell > Porcel; Viladàsens > Viladesens [cf. Caçà (de la Selva) > Cassà, al <i>Nomenclàtor</i> , però amb la desaprovació de Coromines (1989-1997, vol. 3, p. 172)]

5.2.2. L'onomàstica forana (1971)

Respecte als noms propis d'origen forà, Coromines és partidari de basar l'ortografia en la pronúncia. Vegem-ne una mostra (1974a [1971], p. 60):

[...] direm *cossac* o *cosac*? El diccionari Fabra admet aquell, segurament perquè en anglès s'escriu *cossack*, però això és excepcional, degut a una alteració merament anglesa (segurament per influència d'un mot anglès, probablement *coarse* 'rude', que sona *kos*); totes les altres llengües que distingeixen els dos sons ho diuen amb *z* o sigui sonora: francès *cosaque*, alemany *cosacke*, italià *cosacco* (*s* sonora), rus *kazák*, i turc *qazaq*, que és on es troba l'origen [*sic*] final d'aquest nom. Convé, doncs, rectificar-ho en *cosac*.

Ignoro fins a quin punt aquest parer corominesà fou efectiu, però és simptomàtic que a la primera edició del *Diccionari general de la llengua catalana* (1932*b*) hi figuri *cossac*, però a partir de la quarta edició, de 1966, ja està entrat com a *cosac*.

D'altra banda, les referències a l'adaptació *parafònica* i *paragràfica* al català ja s'avançaren a Julià-Muné (2007). La primera implica acostar-se al màxim possible a la pronúncia originària i, la segona, pronunciar a partir de l'ortografia com si fos la catalana. Tant en un cas com en l'altre, els sons han de ser plenament catalans o almenys que el parlant i els oients hi estiguin familiaritzats.

Vegem a la taula 7, amb més detall, les referències que hi fa Coromines, en relació amb el vessant de l'onomàstica d'origen forà, en els dos treballs esmentats.

TAULA 7

Mostra de transferència de l'onomàstica forana (Coromines, 1964; 1974a [1971])

<i>Llengua originària</i>	<i>Casuística</i>
<i>No catalanitzada o adaptada Tradicional adaptada</i>	Tejo, Tajo, Loire [cf. GEC: occ. Leire, cat. Loira] (1964, p. 55) Bordeus, Lió, Torí, Francfort, Nova York, Xicago [cf. Chicago/Xicago = Fabra/Coromines = paragràfic/parafònic]
Occità	Nemze (fr. Nimes), Arieja (Ariège), Montalbà (Montauban), Tarba (Tarbes); <i>Coincidència de la pronúncia occitana amb la catalana:</i> Foix [foj], Pau [paw] (1964, p. 55)
Basc (<i>Accentuació</i>)	<i>Sense norma, però amb adaptació aguda:</i> Donostià (Sant Sebastià); Biarritz (1974a, p. 55)
<i>Regió fronterera (Topònims catalanitzats)</i>	(Occitània, Aragó-Múrcia): (1964, p. 56) Sitjà (Sigean), Llaucata (Leucatte); Osca, Terol, Oriola (Orihuela)
— Adaptació dels noms propis en transcripció llatina (occità, espanyol, francès, anglès, alemany, etc.) — Transliteració prèvia de les llengües d'alfabet no llatí «en una forma que doni lloc a una pronúncia catalana correcta» (1964, p. 55) [cf. adaptació parafònica/paragràfica]	

TAULA 7 (Continuació)
Mostra de transferència de l'onomàstica forana (Coromines, 1964; 1974a [1971])

Llengua originària	Casuística
Rus <i>Accentuació</i> (<i>Observeu-hi</i> <i>l'accent fonètic</i>)	Moscou (Moskvá [maskvá], adj. moskóvski > <i>moscovita</i>) (Kremlin > Kremlí [-n, fr.]); Khàrkov; Nova Zèmbla < Novaia Zemlyà; Dniéster > <i>romanès</i> Nistru Turguénev, Gógol, Puíxkin, Txékhov; Borodín, Godunóv, Khruixtxóv; Tolstói, Serguéi; Górkí, Txaikóvski, Dostoiévski, Kerénski, Vrónski/Vrónskaia; Timotxénko [cf. llengües escandinaves: Íbsen, Úpsala, Stríndberg, Nobél] (1964, p. 55-57)
Àrab <i>Accentuació</i>	Marràqueix, Alger, Algèria, Tunis, Tunísia, Socòtora, Sàhara [cf. angl. plana, al. esdrúixola i plana, fr. aguda, esp. esdrúixola i plana, cat. esdrúixola], Bàssora/Basra (1964, p. 56) Bab-el-Màndeb, Zanzibar (aguda); Kenya (pron. a la cat.) (1974a, p. 56)
Hindi Indonesi (<i>Adaptació</i> <i>mediatitzada</i>)	Himàlaia, Calcata (angl. Calcutta); Caixmir (Kashmir, fr. Cachemire > *Catxemira) Samatra (angl. Sumatra) (1974a, p. 59)
Xinès	(<i>Adaptacions avui obsoletes</i> : Txang Kai-Xek, Txou En-Lai... (1964, p. 57) ...Xanghai, Txungking), Tibet, Manxúria (angl. <i>sh</i> > <i>x</i> , angl. <i>ch</i> > <i>tx</i>) (1974a, p. 59) [cf. GEC: Caixmir, Xangai, Chongqing (ortografiat en pinyin); cf. l'adaptació paragràfica de Coromines: <i>Txungking</i>] (Pronunciació originària destonantitzada en xinès mandarí: [tʂʰuŋtʂʰiŋ] vs. adaptació parafònica més convenient [tʃuŋ'tʃiŋ])

Observem que la proposta *Xicago* de Coromines (*Chicago* en pronúncia originària: [ʃi'ka:gou]) contravé la norma fabriana de respectar la grafia forana en transcripció llatina (per exemple, *Nietzsche*, conversa 556, ed. Pey).⁷

6. CONCLUSIONS: CAP A LA CONSOLIDACIÓ DEL CORPUS I L'ESPERONAMENT DE L'ESTATUS PERMANENTMENT POTENCIALS?

Fet i debatut, els principis ortoèpics i ortològics discutits fins ara es podrien sintetitzar en les observacions següents tenint en compte els dos vessants que he tractat:

7. Per a més detalls sobre l'aportació corominesiana a l'ortoèpia catalana, entre altres aspectes, vegeu Solà (1990) i Soler (1999).

A. Fonaments:

1) Els arguments etimològics i de tradició raonables permeten fixar l'ortografia, a partir de la qual s'hi acomoda la pronúncia, sobretot pel que fa als mots savis.

2) En un bon nombre de casos la pronúncia majoritària del parlar culte, situat en la capitalitat barcelonina, i de l'escena (teatral, recitació) estableix la base ortològica.

3) En determinades ocasions la pronúncia vivent que reflecteix la variació geogràfica del domini (*ll*, *v*) estableix l'ortografia i esdevé una altra crossa. Ara bé, encara que aquesta sigui més realista per a la pronúncia estàndard, és molt discutible que la faci variar de manera significativa, perquè és de difícil implementació.

B. Aplicacions:

4) Aplicació onomàstica 1: en la transferència al català l'ortografia de les llengües de transcripció llatina s'ha de respectar —recordem què diu Fabra sobre *Nietzsche*, *Chicago*, entre d'altres— i aplicar, si escau, la correlació graficofònica que correspongui (per exemple, en angl. *sh* > *x* [ʃ], *ch* > *tx* [tʃ]; al. *sch* > *x* [ʃ], etc.).

5) Aplicació onomàstica 2: l'ortografia procedent de llengües que no disposen de l'alfabet llatí, com el rus, el grec i l'àrab, cal transliterar-la de manera que doni lloc a una pronúncia catalana correcta, mitjançant grafies pertinents que corresponguin a fonemes catalans genuïns o fàcilment imitables (per exemple, el dígraf *kh*, que s'ha universalitzat per representar el so fricatiu velar sord [x]), com ara en transcripcions de les llengües esmentades.

Per cloure voldria expressar un desideratium adreçat als assessors lingüístics i a tots els professionals de la paraula en sentit ampli, des de les aules fins als micròfons dels mitjans i fins a les trones dels polítics, esperonats per l'Institut d'Estudis Catalans, on els acadèmics han d'exhibir nervi sense arronsar-se per superar l'encarcamament i la desmotivació amb què actuen —tan intensos com el desencís que provoquen— els «pares i mares de la pàtria». Aquests i aquells, al seu torn, haurien de vetllar per l'eficàcia de la política lingüística i aconseguir una implementació ortoèpica afermada i constant, amb un autèntic desplaçament ortològic a fi de contribuir decisivament a consolidar la bona elocució catalana, tot aplicant, com no podia ser altrament, la màxima taoista «Sigues flexible i et mantindràs recte».

En aquest sentit, permeteu-me apellar al seny i al pragmatisme que van presidir l'estudi de l'anglès setcentista amb uns mots que de ben segur subscriurien els nostres dos lingüistes, a qui hem recorregut perquè ens il·luminessin: «Tongues like governments have a natural tendency to degeneration... [We must] retard what we cannot repel and palliate what we cannot cure.» (Samuel Johnson, 1755)

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2006). *Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. [AVL]
- BRUGUERA, Jordi (2004). *Diccionari ortogràfic i de pronúncia*. 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. [1a ed., 1990]
- CASTELLANOS, Josep Anton (1990). «L'ortoèpia segons Fabra». *Els Marges* [Barcelona], núm. 42, p. 83-91.
- (2004). *Manual de pronunciació*. 2a ed. Vic: Eumo. [1a ed., 1993]
- COROMINES, Joan (1954-1957). *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. Madrid: Gredos. 4 v.
- (1964). «Qüestions onomàstiques». *Serra d'Or* [Barcelona], vol. VI, núm. 5 (maig), p. 53-57.
- (1974a). «Alguns noms propis estrangers usats sovint en forma incorrecta». A: *Lleures i converses d'un filòleg*. 2a ed. Ed. a cura de Joan Sales. Barcelona: Club Editor, p. 55-60. [1a ed., 1971]
- (1974b). «Sobre l'elocució catalana en el teatre i en la recitació». A: *Lleures i converses d'un filòleg*. 2a ed. Ed. a cura de Joan Sales. Barcelona: Club Editor, p. 94-105. [Versió ampliada: *Miscel·lània Carles Cardó*. Barcelona: Ariel, 1962, p. 339-348]. [1a ed., 1971]
- (1980-2001). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Redactat per Joan Coromines, amb la col·laboració de Max Cahner i Joseph Gulsoy. Barcelona: Curial: La Caixa. 10 v.
- (1989-1997). *Onomasticon Cataloniae*. Dirigit per J. Coromines, amb la col·laboració de M. Cahner, J. Ferrer, J. Giner, J. Gulsoy, J. Mascaró, Ph. D. Rasico i X. Terrado. Barcelona: Curial. 8 v.
- COROMINES, Joan; SALES, Joan (2004). *Epistolari Joan Coromines & Joan Sales*. Ed. a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas. Barcelona: Fundació Pere Coromines.
- ENCICLOPÈDIA CATALANA (1998). *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- FABRA, Pompeu (1891). *Ensayo de gramática de catalán moderno*. Barcelona: L'Avenç.
- (1892). «Sobre la reforma lingüística y ortográfica». *La Vanguardia* (22 març).
- (1893) (Esteve Arnau, pseud.). «L'ensenyança de la llengua francesa a l'Institut de Barcelona». *L'Avenç*, vol. v, núm. 1, 2, 3, 4, 8 (15 gener - 30 abril). [Reproduït a MURGADES (2005)]
- (1897). «Étude de phonologie catalane (catalan oriental)». *Revue Hispanique*, vol. IV, p. 5-30.
- (1898). *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç.
- (1900) (Esteve Arnau, pseud.). «L'ensenyança oficial a Catalunya. El programa oficial de l'assignatura de francès». *Catalonia*, núm. 9 (3 març), p. 76. [Reproduït a MURGADES (2005)]
- (1903). «La representació de la *l* palatal en català». *BDLC*, vol. I, p. 562-569.
- (1906). «Les *e* toniques du catalan». *Revue Hispanique*, vol. XV, p. 9-23. [RH]
- (1907a). «Le catalan dans la *Grammaire des langues romanes* de W. Meyer-Lübke et dans le *Grundriss der rom. Philologie*». *Revue Hispanique*, vol. XVII, p. 1-45. [RH]
- (1907b). «Sobre diferents problemes pendants en l'actual català literari». *Anuari de*

- l'Institut d'Estudis Catalans* [Barcelona], vol. I, p. 352-369. [Reproduït a FABRA (1980), p. 83-106] [AIEC]
- FABRA, Pompeu (1908). «Qüestions d'ortografia catalana». [*Actes del*] *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* [Barcelona, 1906]. Ed. a cura d'Emili Vallès. Barcelona: Joaquim Horta, p. 188-221. [cf. esmenes a les p. 123, 129, 137, 162] [PCILC]
- (1912). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç.
- (1913). «Els mots àtons en el parlar de Barcelona, I». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, vol. I, p. 7-17. [BDC]
- (1914). «Els mots àtons en el parlar de Barcelona, II». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, vol. II, p. 1-6. [BDC]
- (1919-1920). *Qüestions de gramàtica catalana: Segona edició de la primera sèrie de converses filològiques*. Barcelona: Regina. [Edició de la recopilació: 1924]
- (1923). *Diccionari ortogràfic*. 2a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [1a ed., 1917]
- (1928). *Abrégé de grammaire catalane*. París: Les Belles Lettres.
- (1929). *Compendio de gramàtica catalana*. Barcelona: Catalonia.
- (1932a). *El català literari*. Barcelona: Barcino.
- (1932b). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Catalonia.
- (1933). *Gramàtica catalana*. 7a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [1a ed., 1918]
- (1937). *Diccionari ortogràfic abreujat*. 3a ed. Barcelona: Barcino. (Col·lecció Popular Barcino; vol. IV, núm. 4). [1a ed., 1926]
- (1941). *Grammaire catalane*. París: Les Belles Lettres.
- (1954-1956 [1919-1928]). *Converses filològiques*. Ed. a cura de Santiago Pey. Barcelona: Barcino. 10 v. en 2.
- (1956). *Gramàtica catalana*. Ed. a cura de Joan Coromines. Barcelona: Teide. [1a ed.]
- (1980). *La llengua catalana i la seva normalització*. Ed. a cura de Francesc Vallverdú. Barcelona: Edicions 62: La Caixa.
- (1983-1984 [1919-1928]). *Converses filològiques*. Vol. I i II. Ed. a cura de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: EDHASA. 2 v.
- (1998). «Conferència d'en Pompeu Fabra, 2 de setembre de 1935. Tema: *Llengua catalana*». A: SOLÀ, Joan; MARCET, Pere [ed.]. *Bibliografia de Pompeu Fabra*, p. 194-203. [1a ed., 1935]
- (2005). *Obres completes*. Vol. 1: *Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*. Barcelona: ECSA: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma de Mallorca: Moll.
- (2006). *Obres completes*. Vol. 2: *Sillabari; Gramàtiques de 1918, 1928, 1929, 1941; Cursos orals*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2007). *Gramàtica catalana*. 19a ed. Ed. a cura de Joan Coromines. Barcelona: Teide. [1a ed., 1956]
- (2008). *Obres completes*. Vol. 4: *Obra ortogràfica; Manuals divulgatius (1925-1926)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2010). *Obres completes*. Vol. 7: *Converses filològiques*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- FABRA, Pompeu; COROMINES, Joan (1998). *Pompeu Fabra i Joan Coromines. La correspondència dels anys de l'exili*. Ed. a cura de Joan Ferrer, Josep Ferrer i Joan Pujadas. Barcelona: Fundació Pere Coromines.

- First Grammatical Treatise: The Earliest Germanic Phonology* («El primer tractat gramatical»). (1972 [1950]). 2a ed. Ed. crítica amb text bilingüe, traducció de l'islandès antic a l'anglès i comentaris d'Einar Haugen. Londres: Longman. [Amb la reproducció facsimil de 7 folis en pergami] [Anònim islandès del segle XII]
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra: Vida i obra*. Barcelona: Teide.
- GULSOY, Joseph (2008). «Joan Coromines, lingüista». A: BADIA, A. M.; SOLÀ, Joan [ed.]. *Joan Coromines, vida i obra*. Madrid: Gredos, p. 47-123.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA (1990). *Proposta per a un estàndard oral, I: Fonètica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2002). *Gramàtica de la llengua catalana (versió provisional)* [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans <<http://www2.iec.cat/institucio/seccions/filologica/gramatica/default.asp>> [Consulta: 15 desembre 2008].
- (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62. [1a ed., 1995]
- JESPERSEN, Otto (1912). *Growth and Structure of the English Language*. 2a ed. Oxford: Blackwell. [1a ed., Leipzig: Teubner, 1905]
- JOHNSON, Samuel (1755). *Dictionary of the English Language*. Londres: Richard Bentley.
- JULIÀ-MUNÉ, Joan (2003). *Diccionari de fonètica: Terminologia de les ciències fonètiques*. Barcelona: Edicions 62.
- (2005). *Fonètica aplicada catalana: Dels fonaments a les aplicacions de les ciències fonètiques*. Barcelona: Ariel.
- (2007). «L'ortoèpia de l'onomàstica forana». A: *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Girona, setembre 2003). Vol. II, p. 217-233.
- JULIÀ-MUNÉ, Joan; CREUS, Imma (2005). «Phonetic Variation in Catalan: The New *Diccionari de la pronúncia catalana*». *Catalan Review*, vol. XIX, núm. 1-2, p. 109-128.
- LABÈRNIA, Pere (1839-1840). *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina*. Barcelona: Hereus de la V. Pla: Espasa Germans. 2 v.
- LLORET, M. Rosa; RAMOS, J. Rafael (2006a). «Les gramàtiques de Pompeu Fabra destinades a un públic no català». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. 2, p. 321-332.
- (2006b). «Els cursos orals de Pompeu Fabra». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. 2: *Sil·labari; Gramàtiques de 1918, 1928, 1929, 1941; Cursos orals*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 663-706.
- MARVÀ, Jeroni (pseud. d'A. Martorell i E. Vallès) (1936). *Prosòdia*. Barcelona: Barcino. (Col·lecció Popular Barcino; vol. v, núm. 53).
- MURGADES, Josep [ed.] (2005). *Textos desconeguts de Fabra*. Lleida: Punctum: Grup de Recerca en Ecdòtica de la Universitat de Barcelona.
- PRADILLA, Miquel Àngel (2001). «La norma ortològica de la llengua catalana: establiment i discussió». A: PRADILLA, Miquel Àngel [ed.]. *Societat, llengua i norma: A l'entorn de la normativització de la llengua catalana*. Benicarló: Alambor, p. 81-100.
- RIUTORT, Macià (2000). «L'ortoèpia catalana segons Pompeu Fabra». A: GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ GIL, Raül-David; PRADILLA, Miquel Àngel [ed.]. *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. I. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; [Tarragona]: Universitat Rovira i Virgili, p. 69-85. 2 v.
- ROSSICH, Albert (2006). «El model ortològic del català modern». A: FERRANDO, Antoni; NICOLÀS, Miquel [ed.]. *La configuració social de la norma lingüística a l'Europa llatina*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 125-153.

- SCHÄDEL, Bernhard (1908). *Manual de fonètica catalana*. Cothen: Otto Schulze.
- SEGARRA, Mila (2008). «L'obra ortogràfica de Pompeu Fabra». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. 4: *Obra ortogràfica; Manuals divulgatius (1925-1926)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 13-64.
- SOLÀ, Joan (1987). *L'obra de Pompeu Fabra*. Barcelona: Teide.
- (1990). *Lingüística i normativa*. Barcelona: Empúries.
- SOLÀ, Joan; MARCET I SALOM, Pere (1998). «Bibliografia de Pompeu Fabra». A: *Homenatge a Pompeu Fabra (1868-1948). Fidelitat a la llengua nacional*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Institut d'Estudis Catalans, p. 127-225. [2a ed.]
- SOLER I BOU, Joan (1999). «Repercussió de l'obra de Joan Coromines en la llengua catalana actual». A: SOLÀ, Joan [ed.]. *L'obra de Joan Coromines: cicle d'estudi i homenatge*. Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell, p. 89-105.